

**Давлатларо сув хўжалигини мувофиқлаштириш
комиссиясининг илмий-ахборот маркази**

**Сирдарё-Сўх Ирригация тизимлари
хавза бошқармаси**

**“Фермер хўжаликлариди сувнинг махсулдорлигини ошириш”
лойихаси**

Агромелиоратив бюллетень

Далада олиб бориладиган агротехник тадбирлар

Фарғона – 2010 йил

Март ойида амалга ошириладиган агротехник тадбирлар

Март ойида об-ҳавонинг иссиқ кунларидан фойдаланиб, далаларда кўплаб агротехник тадбирларни амалга ошириш тақазо этилади. Шудгорланган далаларнинг ўрталарида қолиб кетган, столбалар ва иншоотлар атрофини техника ёки қўл кучи билан шудгорлаш, дала четларни чопиш, дала атрофларида хашорат ва зараркунандаларга қарши профилактика ишларини бажариш, тозаланмай қолиб кетган ариқ-зовурларни тозалаб охирига етказиш, кузги буғдойларни дастлабки озиклантириш ва суғориш, далаларни текислаб чигит экишга тайёргарлик кўриш ва чигит экиш каби агротехник тадбирлар амалга оширилади. Шулардан бири ғаллани озиклантиришдир.

Ғаллани озиклантириш ва суғориш

Майса парваришидаги энг муҳим тадбирлардан бири, бу ғаллани 1-озиклантиришни сифатли ўтказишдир. Худудларни жойлашишига кўра озиклантиришнинг тахминий муддати феврал ойининг учинчи ўн кунлигига тўғри келади. Бунда азотли ўғитлар йиллик меъёرنинг 25 фоизини бериш зарур (физик ҳолда бир гектарига 150-160 кг дан).

Азотли озиклантиришни энг аввало кеч экилиб, қишловдан қийинчилик билан чиққан, кейин эса уруғлик учун етиштирилаётган ва ниҳоят қолган майдонларда ўтказилиши мақсадга мувофиқдир. Қишловга тупламасдан кирган ҳамда қишловдан қийин чиққан майдонлардаги майсани қўшимча тартибда гектарига 100 кг дан азотли озиклантириш яхши самара беради.

Шунда кўчат қалинлиги барқарорлашади. Тупланиш жараёни жадаллашади, 1 метр квадратда 550-600 тагача маҳсулдор поя ҳосил бўлади. Озиклантиришни ўз муддатида ўтказиш ҳисобига ҳар гектар ердан 4-6 центнергача қўшимча ҳосил олишга эришилади.

Бу тадбирдан сўнг ҳар бир минтақанинг тупроқ ва иқлим шароитини ҳисобга олган ҳолда ғаллазорлар 700-800 куб метр меъёрида суғорилади. Суғориш жараёнида қўшимча озиклантириш мақсадида жамғарилган маҳаллий ўғитнинг 60-70 фоизи шарбат усулида оқизилиши яхши самара беради.

Бу даврдаги озиклантиришда навларнинг биологик хусусиятларига асосан эртапишарлигига (Чиллаки, Кума, Андижон-4, Бобур), ўртапишарлигига (Крошка, Нота,

Восторг, Таня, Купава, Краснодар-99) ва ўрта кечпишарлигига (Пловчанка, Уманка, Княжна) алоҳида этибор бериш керак. Чунки эртапишар навлар бошқа навларга нисбатан 7-10 кун эрта найчалаш фазасига киради. Бу эса эртапишар навларни бошқа навларга нисбатан 10 кун эртароқ озиклантиришни талаб этади.

Ойнинг охирида агрономларнинг хулосаларига кўра, касаллик, зарақунанда хашоратлар ва бегона ўтлардан кучли зарарланган майдонлар аниқланишига алоҳида этибор бериш керак.

Март ойининг муҳим тадбирларидан бири – бу ғаллани 2-озиклантириш ҳисобланади. Найчалаш фазасида ғалланинг эрта баҳорги ҳолатига нисбатан фарқи шундаки, бу пайтда ўсимликнинг вегетатив органлари, энг асосийси поялар сони кўпайган бўлади. Шу пайтда азотли ўғитлар йиллик меъёрининг 40 фоизи, яъни физик ҳолатда ҳар гектарига 300-320 кг миқдорида берилади.

Найчалаш фазасида ғалланинг намлик ва озуқа моддалари билан таъминланиши муҳим аҳамиятга эга. Чунки бу даврда бошоқ найча ичида шаклланади. Найчалаш фазасининг давомийлиги 25-30 кунни ташкил этади. Шу қисқа даврда буғдой ўсимлиги бутун ўсув давридаги қуруқ модданинг 50-60 фоизини тўплайди. Шунинг учун найчалаш даврида намлик ва озуқа моддалар етишмаслиги ҳосилдорликка салбий таъсир этади.

Буғдой майсаларининг ривожланиши суғулган майдонларга минерал ўғитлар суспензияси сепилиши ўсимликларни эрта баҳорги ривожланишини тезлаштиради. Бундай эритмани қўллаш учун ҳар гектар майдонга 300 литр миқдорида ишчи эритма тайёрланади. Эритма тайёрлашда физик ҳолда 45 кг карбонид, 12 кг аммофос, 6-8 кг калий олиниб, 300 литр сувда эритилади ва 60 даража иссиқликда илитилади шундан сўнг махсус пуркагич ёрдамида пайкалларга сепилади. Суспензия сепишда майсалар ер устки қисмини тўла қоплаганлигига алоҳида этибор бериш керак. Вилятимиз ғаллачилиги тажрибасидан келиб чикиб, шунини айтиш мумкинки, ғалла баргидан озиклантирилганда ўсимлик барг сатҳи калинлашади, касаллик ва зарарқунандаларга чидамлилиги ортади, фотосинтез жараёни яхшиланади, пировардида ғалланинг ўсиши ва ривожланиши тезлашади. Шунинг учун ғаллани мавсумда 4-5 марта минерал ўғитлар суспензияси билан озиклантириш тавсия этилади.

Ҳар бир минтақанинг тупроқ ва иқлим шароитини ҳисобга олган ҳолда ғалла 800-1000 метр куб меъёрида суғурилади. Суғуриш жараёнида маҳаллий ўғитларни шарбат сифатида оқизилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Бегона ўтдан кучли зарарланадиган ва иккинчи йил ғалла экилган майдонларга март ойининг учинчи ўн кунлигидан бошлаб мутахассислар тавсия этган гербицидлар ёрдамида дастлабки ишлов бериш бошланади. Гербицидлардан фойдаланиш кун иссиган пайтларда амалга оширилса, унинг фойдаси кўпроқ бўлади. Эрталаб ва кечки пайтларда сепилган гербицидларнинг фойдаси кам бўлади. Шунингдек, зарарли хасва тарқаладиган ва занг касалининг ўчоқлари қўл аппаратлари ёрдамида профилактик ишловдан ўтказилади. Бу келгусида зарарли хасва ва занг касаллиги кенг тарқалишининг олдини олади. Бундай чоралар жойлардаги тупроқ иқлим шароити ва ғалланинг ривожланиш фазаларига қараб 10-15 кун олдин ёки кейин ўтказилиши мумкин.

Бошоқли дон етиштиришда мазкур агротехник тадбирларни ўз вақтида ва сифатли бажариш ўта муҳим ҳисобланади. Тадбирларни кечикиб бажарилиши ҳосилдорликни пасайишига олиб келади.

Экиш мавсуми

Охириги йилларда сув ресурсларининг тобора танқис бўлиб бораётганлиги йилдан-йилга сезилмоқда. Соҳа мутахассисларининг маълумотларига кўра, жорий йилда ҳам сув ўтган йилга нисбатан 25-30 фоизга кам бўлиши кутилмоқда. Бу йилги қиш ойларининг аввалгиларга нисбатан илиқ келиши, ёғингарчилик меъёрга нисбатан кам бўлганлиги ушбу башоратни маълум даражада тўғри эканлигини исботламоқда. Шунини инобатга олиб, чигитни

Ўз намига ундириб олиш жорий мавсумда жуда катта аҳамиятга эга бўлган тадбир хисобланади.

Авалло экиш мавсумини қатъий режалаштириб олиш лозим. Чигитни экишга тайёрлаб, ерлар тобга келиши билан биринчи навбатда сув таъминоти оғир бўлган ҳудудлар ва фермер хўжаликлари майдонлари аниқлаб олинади. Мавжуд техник ресурслар шу ҳудудларга жамланиб, отряд усулида ишлатган ҳолда жуда қисқа муддатда ерни тайёрлаб, чигит экиб, уни ўз намига ундириб олишга эришиш лозим.

Ерларни чигит экишга тайёрлаш

Эрта баҳорги бороналаш муддати тупроқнинг механик таркибига, об-ҳаво шароитига ва тупроқни етилишига қараб белгиланади: ёғингарчиликкам бўладиган, сув таъминоти оғир бўлган ҳудудларда эрта баҳорги бороналаш февраль ойининг охирлари ва мартнинг бошларида, бошқа ҳудудларида мартнинг ўртаси ва учинчи ўн кунлигида ўтказилади. Эрта баҳорги бороналаш шудгорланган майдон юза қисмининг майда донатор бўлиши ҳамда тупроқ табиий намлигини узоқ муддат сақлаб туришга имкон яратади. Эрта баҳорги бороналаш бир марта, айрим ҳолларда ер бети қаттиқ қатқалоқ бўлиб қолганда иккинчи марта ўтказиш мумкин. Яхоб суви берилган, айникса, шўри ювилган майдонларда ҳайдов қатлами анча зичлашган бўлса, уларни бороналаш самарасиз бўлиши мумкин. Бундай тупроқлар борона тиркалган ҳолда чизилланади ёки дискаланади. Тупроққа эрта баҳорги ишлов беришда тишли ва диски бороналар ҳамда чизель-культиваторлардан танлаб ва тўғри фойдаланиш, тупроқнинг ҳайдов қатламини зичламасдан, чигитни экишга сифатли тайёрлашни таъминлайди. Сув тақчил йиллари, сув таъминоти оғир бўлган ҳудудлар ва фермер хўжаликлари майдонларида тишли (шихмола) бороналаш тавсия этилмайди. Чунки бу тадбир ердаги табиий намликни буғланиб кетишига сабаб бўлиши мумкин.

Экиш олдидан тупроққа ишлов бериш

Бу тадбир бевосита экишдан 5-10 кун олдин ўтказилади. Тупроқнинг ҳолатига қараб қуйидаги тадбирлар амалга оширилади: шўрланмаган, бегона ўтлардан нисбатан тоза майдонлар бир вақтни ўзида мола тиркаб бороналанади. Бегона ўтлардан тоза майдонларни экиш олдидан текислагич агрегатлар ёки мола ёрдамида текислаш кифоя.

Юкори даражада бегона ўт босган майдонларда чизель-культиваторларга тиркалган бороналар воситасида кўп йиллик бегона ўтларнинг илдизи даладан тозалаб чиқарилади. Юзада қолган илдизлар эса қўлда теришиб, ёкиб юборилади. Бегона ўтлар билан ўртача ва кам зарарланган ерларда бороналаш билан ҳам уларни йўқотиш мумкин. Кейин экиш олдида мола босилади.

Экиш олди ишлари ва чигит экиш мавсумини қисқа (7-10 кун) муддатда, сифатли ўтказиш чораларини кўриш лозим.

Чигитни экишга тайёрлаш

Унувчанлиги 90-95 фоиздан кам бўлмаган уруғлик чигит экилгани маъқул. Чигитни намлашга катта аҳамият бериш керак. Бу тадбир табақалаш йўли билан ўтказилади. Экиш муддатига қараб бир тонна уруғни намлаш учун 600 литргача сув сарфланади. Чигитни намлаш олдиндан тайёрланган (асфалтланган ёки бетонланган) махсус майдончаларда ўтказилади. Майдончаларнинг бўйи 5-6, эни 2.5-3 м ва баландлиги 30-35 см катталикларда бўлиши лозим. Чигитни намлаш вақтидаги қалинлигини 20-25 см . дан оширмалик зарур. Намлаш уч босқичда: биринчиси 3-4, иккинчиси 4-5, учинчиси 5-6 соатда ўтказилиб, 200 литрдан сув сарфланса, чигитнинг тўлиқ ва сифатли намланишига эришилади ҳамда намлиги кам бўлган тупроқларда униб чиқишига ижобий таъсир этади. Шунингдек, ўстирувчанлик хусусиятига эга препаратлар билан намлаш, ноқулай шароитдаги чигитни унувчанлигини ошириши билан бирга илдиз тизимини бақувват ривожлантиради ва тупроқнинг табиий намлигидан унумлироқ фойдаланилади.

Намланган чигитнинг сақлаш муддати 12 соатдан ошмаслиги керак. Энг қулай муддатда ёки кечикиб экиладиган жойларда чигитни узоғи билан 18 соат сақлаш мумкин, холос. Чигитни намлашда бир кунда қанча майдонга экиш, далага олиб бориш ва бошқа ишларга кетадиган вақт ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқдир.

Чигит экиш

Чигит экиш ишлари тупроқнинг 0-10 см чуқурликдаги ўртача ҳароратига қараб бошланади. Тукли чигит экиш учун тупроқнинг ўртача ҳарорати 12-14 градус, туксизлантирилган чигит экиш учун 14-15 градус атрофида бўлиши лозим. Тажрибали деҳқонлар тупроқнинг экиш учун етилганлигини қуйидаги оддий усул ёрдамида аниқлайдилар: чигит экиладиган дала тупроғини қўлда сикимлаб, ташлаб юборилганда майда ҳолда сочилиб кетиши керак.

Чигит экишни биринчи навбатда тез қизийдиган енгил, ўртача қумоқ ва тез етиладиган майдонларда, кейин эса оғир тупроқли тоғ олди минтақаларида ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Тупроқ ҳарорати бундан паст бўлганда экилган бир қисм чигит чириб кетади ва ниҳоллар сийрак ўсиб чиқади

Чигит механик таркиби оғир, секин қизийдиган тупроқларда 3-4 см, бошқа тупроқларда 4-5 см чуқурликка экилади. Экиш тўлиқ тугалланган, деб ҳисобланиши учун далалар чети, симёғоч столбалари ва ўқ ариқлар атрофи қўлда экилган бўлиши керак. Шундагина барча майдонларда тўлиқ гектар ҳосил қилинади.

Чигит экиш меъёрига алоҳида аҳамият бериш даркор. Тукли чигитлар гектарига 40-45 кг экилганда, далада мақбул кўчат қалинлиги таъминланади. Туксизлантирилган чигитларни гектарига 20-25 кг меъёрида сарфлаб, намламасдан, тупроқ ҳарорати 14 градус бўлганда киришилади.

Маълумки, чигит униб чиққунга қадар далада бегона ўтлар кўпаяди. Уларга қарши чигитни экиш баробарида гербицид эритмаларини сепиш яхши натижа беради. Бунда “Стомп” гербицидини гектарига 0,8-1,0 кг меъёрида сепиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Чигит экишни мақбул муддатларда агротехник талабларга риоя қилган ҳолда ўтказиш чигитни тупроқдаги нам ҳисобига ундириб олишни ва пахта майдонларида тўлиқ ниҳоллар ҳосил этилишини таъминлайди. Чигит экиш даврида тупроқнинг чекланган намлик сиғими 60 фоиздан кам бўлмаслиги керак. Бундай намликда экилган чигитни тупроқнинг табиий намлигига ундириб олишга эришилади. Кегусида пахтадан эртаки ва мўл ҳосил олиниши таъминланади.